

UDK 37.06:364.271-053.5
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 22. studenoga 2011.

PEDAGOŠKA PREVENCIJA NASILNIČKOG PONAŠANJA OSNOVNOŠKOLACA

Dr. sc. Goran Livazović, viši asistent
Filozofski fakultet, Osijek

Antonija Vranješ, mr. pedagogije

Sažetak: Suvremena istraživanja pokazuju sve veću prevalenciju nasilničkoga ponašanja među učenicima osnovnih škola. Nasilništvo je oblik agresivnog ponašanja koje spada u kategoriju rizičnih poremećaja djece i mladih. Rad se bavi analizom klasifikacija poremećaja u ponašanju, razvojnim značajkama osnovnoškolaca te modelima prevencije. Problemizira se agresivnost kao oblik antisocijalnoga ponašanja, uz rezultate istraživanja provedenoga na uzorku od 105 učenika petih i sedmih razreda osnovnih škola. Kada je riječ o tjelesnom nasilju, udaranju i guranju drugih osoba, ti su oblici nasilništva češće zastupljeni kod mladih učenika. No uvažavajući u cijelosti ispitivane varijable – učestalost svađanja, učestalost ogovaranja i širenja laži o drugima, izrugivanje i ismijavanje drugih te isključivanje drugih iz društva, vidljiva je veća prevalencija kod učenika sedmih razreda. Dobiveni rezultati pokazuju kako su stariji osnovnoškolci skloniji socijalno složenijim oblicima nasilja, poput verbalnog i odnosnog vršnjačkog nasilja.

Ključne riječi: nasilje, osnovnoškolci, poremećaji u ponašanju, prevencija.

1. Uvod

Fokus društvenih istraživanja sve je češće usmjeren na alarmantne podatke o prevalenciji vršnjačkog nasilja među djecom i mladima. U genezi eksternaliziranih manifestacija agresivnog ponašanja, poput tjelesnog i verbalnog nasilja, postoji niz rizičnih i zaštitnih čimbenika, pri čemu škola i školska iskustva učenika zauzimaju značajnu ulogu. Socijalno-pedagoška trihotomija u kontekstu odgojno-obrazovnog rada prije svega podrazumijeva aspekte prevencije agresivnih misli, stavova, osjećaja i činova među mladima jačanjem prosocijalnih vrijednosti, stoga se problematika oblikovanja modela inhibiranja agresivnog ponašanja adolescenata nameće kao prvorazredno odgojno pitanje.

Etiologija nasilničkog ponašanja

Prevenција i tretman poremećaja u ponašanju djece i mladih pretpostavljaju jasno definiranje, klasifikaciju, kontinuirano evidentiranje i praćenje te trajno dokumentiranje ključnih obilježja toga fenomena. Većina definicija nastoji obuhvatiti cjelovitost ove pojave upućujući na bitne kriterije prepoznavanja poremećaja u ponašanju (Bouillet i Uzelac, 2007: 128). Poremećaji u ponašanju određeni su kao poseban društveni problem koji manifestiraju osobe koje su isključene ili imaju poteškoće pri uključivanju u uobičajenu društvenu sredinu ili jedinstvena područja društvenih aktivnosti, pa je radi socijalne integracije tih osoba njihova ponašanja potrebno korigirati odnosno usmjeriti prema određenim parcijalnim i općim društvenim ciljevima (Kovačević, Stančić, Mejovšek, 1987). Bez obzira na teorijski pristup i klasifikaciju, riječ je o ponašanjima kojima djeca i mladi čine određene teškoće, štete ili probleme sebi, drugoj osobi, društvenoj skupini ili široj zajednici. U pravilu, rizično se ponašanje negativno odražava na obrazovno i radno postignuće djeteta, na njegovo ukupno socijalno ponašanje te funkcioniranje. Kao osnovni kriteriji za prepoznavanje postojanja poremećaja u ponašanju nameću se odstupanje, štetnost i potreba za intervencijom, pa stoga poremećaje u ponašanju djece i mladih čine sva ponašanja koja dijete ili mladog čovjeka ometaju u redovitom funkcioniranju, a mogu biti štetna i opasna kako za toga pojedinca tako i za njegovo okruženje. Takva ponašanja odstupaju od normi uobičajenih ponašanja za tu dob, spol, situaciju i okruženje, a mogu biti prisutna na osobnom planu i/ili socijalnom okruženju te zahtijevaju stručnu pomoć. Iako danas postoji velik broj istraživanja vezanih uz nasilje, etiologija nasilničkog ponašanja, kao i preventivni aspekti tih pojava, i dalje nisu posve razjašnjeni. I dok zanimljive suvremene studije agresivnost proučavaju kao evolucijski prirodenu osobinu borbe za preživljavanje i osiguravanje za život nužnih resursa u borbi čovjeka s njegovom prirodnom okolinom, Previšić (1999) ističe kako u podlozi nasilničkoga ponašanja mogu biti i naučeni obrasci ponašanja stečeni oponašanjem idola, vršnjaka te masovnih medija u kojima nasilje postaje sve prihvaćeniji oblik ponašanja. Uzelac (1995) poremećaje u ponašanju definira kao odgojne izazove prema kojima se devijantna ponašanja djece i mladih mogu svesti na jednu od tri razine. *Prva razina* obuhvaća ponašanje koje uobičajeno nazivamo nediscipliniranim. Riječ je o nepoštivanju ili remećenju pisanih ili nepisanih pravila ponašanja u školskim prostorijama ili u školskim prilikama. Za ponašanje je na toj razini svojstvena tzv. lakša etiologija, a iskustva pokazuju da takva ponašanja može uspješno razriješiti svaki nastavnik ili bilo koji drugi stručni školski radnik na "licu mjesta", primijenivši pritom životno iskustvo i opća pedagoška znanja. *Drugu razinu* prepoznajemo učestalim ponavljanjem jednog te istog oblika ponašanja s prve razine kod istog djeteta, koji sam po sebi nije osobito zanimljiv ako nije čest;

naizmjeničnim pojavljivanjem različitih oblika ponašanja s prve razine, koji također sami po sebi ne bi bili zanimljivi da ih ne pokazuje isto dijete; pojavom jednoga oblika ponašanja koji, bilo po težini uzroka, uvjeta ili povoda koji su mu prethodili, bilo po težini samog fenomena ponašanja ili po posljedicama takvog ponašanja, iziskuje dodatnu stručnu pažnju koja premašuje mogućnosti nastavnika ili drugih stručnih radnika škole. Devijantno ponašanje te razine ima svojstvo poremećaja u ponašanju. *Treća razina* odnosi se na najteže oblike devijacija koje imaju obilježja antisocijalnoga ili autoagresivnog ponašanja, vezanog uz izuzetno „tešku“ etiologiju, kako zbog dugotrajnoga djelovanja nepovoljnih etioloških elemenata tako i zbog njihova intenziteta (Bouillet i Uzelac, 2007: 135). Uz navedenu, česta je i klasifikacija rizičnih ponašanja s obzirom na njihov internalizirani ili eksternalizirani karakter odnosno intrapersonalne i interpersonalne dimenzije.

Nasilje u školskom okruženju

Nasilništvo i zlostavljanje u školi problem je u cijelom svijetu i negativno utječe na školsku klimu i pravo učenika na učenje, ali i na cjelokupan djetetov razvoj. To je oblik zlostavljanja i antisocijalnoga ponašanja koji pogađa sve socioekonomske, geografske i društvene slojeve. Među učenicima osnovne škole nasilništvo varira od 11,3% u Finskoj do 49,8% u Irskoj (Dake i sur., 2003; prema Profaca i sur., 2005: 576). Primjerice, iako se čini kako problemi nasilnik/žrtva rastu razmjerno veličini zajednice, pri čemu su češći u većim školama i većim razredima, podatci iz istraživanja širega područja Stockholma koje Olweus opisuje početkom 1970-ih ne podupiru takve pretpostavke. Osim toga, istraživanja škola u Finskoj također ne pokazuju nikakvu vezu između zlostavljanih učenika ili učenika/nasilnika s jedne te veličine škole ili razreda s druge strane. Važno je istaknuti da je postotak zlostavljanih učenika u malim školama s jednom učionicom gotovo jednak onomu u većim, običnim osnovnim školama. Olweus ističe kako je postotak učenika koji su zlostavljali druge čak i blago viši u školama s jednom učionicom, što proturječi raširenoj predodžbi o malim školskim zajednicama kao idiličnim mjestima bez sukoba (Olweus, 1998). Stoga se može zaključiti da značaj veličine razreda ili škole nije ključan kao etiološki čimbenik školskoga nasilja.

Važno je proučiti i pretpostavku da se nasilništvo događa dominantno na putu do škole ili iz škole prije no u samoj školi. Rezultati istraživanja u Norveškoj i Švedskoj pokazuju da je gotovo dvostruko (u nižoj srednjoj školi trostruko) više učenika zlostavljanih u školi nego na putu do škole i iz nje (Olweus, 1998: 30). Zlostavljanje učenika na putu prema školi nerijetko se nastavlja i u školi, pri čemu je škola mjesto na kojem se događa najviše nasilništva među djecom. Tako primjerice učenici izjavljuju kako su, kada su

zlostavljani na putu do škole i iz škole, dobivali puno manju pomoć od drugih (Olweus, 1998: 30). Nasilništvo se najčešće manifestira udaranjem, uništavanjem stvari, oštećivanjem imovine drugoga učenika, bacanjem stvari kroz prozor, ruganjem i verbalnim uvredama. Često uključuje komentare o djetetovoj obitelji ili rodbini. Druga je vrsta *bullyinga* tzv. neizravno nasilje koje obilježava namjerno isključivanje djeteta iz grupnih igara. Događa se jednom od petero školske djece, a kako se incidenti ponavljaju, dijete se s njima sve teže nosi. U školi se najčešće događa u zahodima, hodnicima i ostalim prostorima izvan kontrole nastavnika. Može se događati i u razredu, pred drugom djecom koja najčešće ne priskoče u pomoć žrtvi zbog nezainteresiranosti, straha ili nedostatka empatije. Istraživanja pokazuju da je postotak školske djece koja su žrtve nasilja u većini zemalja sličan – nasilje među djecom najčešće se događa od 4. do 8. razreda, a s obzirom na načine na koje se provodi, tendencija tjelesnom ili fizičkom nasilju opada s dobi i spolom. Tako, primjerice, istraživanja pokazuju da su dječaci češće i napadači i žrtve (Buljan-Flander, 2004). Rezultati istraživanja Černi Obrdalj i sur. (2008) pokazuju da je najčešći oblik nasilja u školi verbalno nasilje (59%), a najrjeđi spolno nasilje (2,24%), pri čemu je osjećaj sigurnosti učenika najveći u učionici, a najmanji u školskom zahodu. U pogledu sigurnosti na pojedinim mjestima u školi, postoje razlike među ispitanicima kada je u pitanju osjećaj sigurnosti na školskim dvorištima. Ispitujući osjećaj sigurnosti učenika na mjestima u školi (učionica, igralište, put do/iz škole, zahod, školski hodnik, dvorana za tjelesni odgoj), Černi Obrdalj i sur. (2008) uočili su da su se učenici najrjeđe osjećali nesigurnima na putu do škole i iz škole, dok su nesigurnim smatrali zahod (64,7%) i igralište (66,1%), što se značajno razlikuje od ostalih mjesta u školi (hodnik, školska dvorana, učionica) gdje su se osjećali sigurnijima.

Modeli i čimbenici prevencije

Jedan od rigoroznijih programa prevencije opisuje Valdez, koji je 1998. oblikovao program kroz sudjelovanje šire zajednice – uključeni su nastavnici, učenici, ravnatelj škole, policija, roditelji, javno tužilaštvo, susjedstvo, religijske grupe i dr. Bitna mu je značajka osnivanje odbora koji prati djecu i njihovo pohađanje škole. Izabire se roditelj koji će upoznati ostale sa svim događajima u školi. Policija je uključena tako što prati ponašanje učenika i ima pravo privesti učenika koji nije došao u školu. Postavljaju se stroge kazne i pravila kojih se učenici trebaju pridržavati. Također, obaviješteni su o tome kome se u policiji obratiti za pomoć i gdje odmah prijaviti nasilnika. Članovi odbora za praćenje ponašanja djece podučavaju učenike u osnovnim i srednjim školama, a savjetuju i roditelje. Poželjno je ispuniti učenikovo vrijeme kada je izvan škole, a u projekt su uključeni i privatnici s radionicama za profesionalnu

orijentaciju učenika. Uključene su i bolnice gdje djeca mogu pomagati starijim osobama, posjećivati bolesnu djecu i družiti se s njima. Na takve aktivnosti upućuje sud za maloljetničku delikvenciju i onu djecu koja su već počinila kazneno djelo.

Helmut Lenzer 1996. (prema Ribarić, 2002) u Njemačkoj pokreće model prevencije nasilja u školi pod nazivom „Nasilnik u školama“. Prijašnja su iskustva pokazala da je strah od kazne i represije osnovni problem nerješavanja nasilja, jer su žrtve zataškavale napade, a policija nije imala kompetentne stručnjake za tu problematiku. Iz toga razloga osnovana je stručna skupina nastavnika, djece, ravnatelja, roditelja i policije. Cilj je bio potaknuti žrtve i sve koji nešto znaju o napadu na prijavu nasilnika bez straha od odmazde. Dijalogom između škole i policije došlo je do poboljšanja otvorenosti i suradnje između tih dviju institucija. Policija je pratila učenike na putu do škole i u prijevoznim sredstvima. Nakon razgovora s učenicima, stariji su bili potaknuti na izradu plakata o radu projekta i prevenciji nasilja. Plakati su umnažani i stavljeni u škole i prijevozna sredstva te na plakatna mjesta u gradu, a učenici su dijelili letke međusobno. Otvorena je i telefonska linija pod nazivom *Linija nevolje*. U projekt su se uključili i mediji (televizijske postaje i novine), čime je program postao otvoren. Razgovaralo se i s predsjednicima razreda, predstavnicima škole i nastavnicima te je otvoreno savjetovanište za roditelje. Tjedno su se održavali sastanci na kojima su iznošeni problemi, a nakon toga okupljali su se voditelji projekta, ravnatelji, sud za maloljetnike, voditelji domova za mlade, socijalna služba, policija i psiholozi te donosili mjere za pojedine slučajeve nasilja. Zajednički rad, posebice škole i policije, doveo je do smanjenja straha učenika i roditelja koji su podnosili zahtjeve. Učenici su iznosili svoje probleme javljajući se na telefon, koji iz pravnih razloga nije bio anonimn.

Olweus (1998) predlaže preventivni program kroz sadržaje osviještenosti o problemu te poduzimanja mjera na razini škole, razreda i individualnoj razini. Cilj je njegova intervencijskoga programa smanjiti postojeće poteškoće zbog nasilja u školi te spriječiti pojavu drugih problema. Teži postizanju boljih odnosa među vršnjacima u školi, uz stvaranje uvjeta boljeg razumijevanja žrtava i nasilnika u školskom okružju. Također radi ostvarenja ciljeva intervencijskih programa naglašava nužnost opisivanja problema nasilja u školi i angažman odraslih. Svaka škola prikuplja podatke putem upitnika o prilikama u školi, a upitnik sadržava pitanja o raširenosti problema nasilnik/žrtva, učestalosti nastavnikova reagiranja i znanju roditelja o tom problemu. Olweus navodi i mjere na razini škole, koje obuhvaćaju sve učenike, uz pokušaj smanjenja nasilništva u školi kao cjelini. Organiziraju se školski sastanci u vezi s problemom nasilja, provodi se bolji nadzor tijekom odmora, preporučuje se uređenje dječjih igrališta, češći sastanci roditelja i nastavnika, roditeljsko druženje, razvijanje društvenih aktivnosti u školi pod nadzorom nastavnika i telefonski kontakti, dok se mjere na razini razreda

odnose na sve učenike u razredu. Također, održavaju se redovni razredni sastanci na kojima se pojašnjavaju razredni propisi protiv nasilništva te pohvale i kazne, a na satu se igranjem uloga rješavaju problemi nasilnika i žrtve. Preporučuju se česti sastanci s roditeljima i učenicima zajedno, potiču se zajedničke razredne aktivnosti i suradničko učenje, a na individualnoj razini kod pojedinih učenika provode se mjere kojima se nastoji promijeniti njihovo ponašanje, bilo da su u ulozi žrtve ili nasilnika. Djeci nastoje pomoći tzv. neutralna djeca. Osim s djecom, razgovara se i s njihovim roditeljima, za koje se izrađuju i brošure za pomoć i podršku. Pedagog vodi skupine roditelja i djece (zlostavljane i nasilnika), a potom obje skupine usmjerava kako bi promotrile poteškoće s drugoga stajališta. Ukoliko je nemoguće u potpunosti riješiti problem s određenim učenikom, preporuča se promjena škole. Ovaj norveški model Dana Olweusa pokazao je dvostruko manju prevalenciju nasilja u školi tijekom dviju godina nakon uvođenja intervencijskog programa. Smanjilo se i antisocijalno ponašanje poput vandalizma, tučnjava, krađa, izostajanja iz škole i opijanja, uz poboljšanu klimu u razredu. Djeca su bila discipliniranija te su se razvili pozitivni društveni odnosi i stav prema učenju u školi. Osim navedenih triju prevencijskih modela, zanimljiv je i Feltesov model (1981, 1989) u kojemu se predlaže uvođenje nastavnog cilja i zadaća:

- 1.) učenici trebaju naučiti što se smatra normom
- 2.) učenici trebaju shvatiti značenje norme u svom životu
- 3.) učenici trebaju shvatiti nužnost norme za opstanak zajednice
- 4.) učenici trebaju naučiti kako oblikovati vlastite norme kojih će se pridržavati u svojoj svakodnevici.

Prema tome, predlaže se potreba razvijanja pedagoške kompetentnosti nastavnika i omogućavanje kontinuiranog profesionalnog usavršavanja, uz naglašenu ulogu uvjeta u školskom okruženju koji pridonose nastajanju upadljivoga ponašanja. Dakle potrebno je voditi računa i o objektivnim materijalnim uvjetima života i rada škole poput veličine školskih igrališta, broja razreda, broja učenika u razredu i sl.

Škola kao preventivni čimbenik

Škola je ključan činitelj odgoja koji kroz ličnost odgajatelja (učitelja, nastavnika, profesora) obogaćuje i potpomaže obiteljski odgoj. Odgajatelj koji je sretan i okrenut razvoju zrači pozitivnom energijom i širi oko sebe životni i pedagoški optimizam pa, prema tome, može pomoći i drugima. Za sve koji se bave odgojem mogao bi vrijediti zahtjev brige o vlastitoj sreći i kvaliteti života, jer samo sretni i zadovoljni ljudi mogu biti dobri odgajatelji. Također, učitelj treba upoznati različite pedagoške orijentacije kako bi se mogao opredijeliti za onu koja je najbliža njegovu pogledu na svijet, čovjeka i odgoj. Unutar škole važno je postojanje pluralizma koncepcija, ali i dovoljno slobode

kako bi učitelj mogao svoj posao obavljati na originalan način. Pritom se ne misli na izoliranost i zatvaranje, već na postojanje optimalnih uvjeta slobode i stvaralaštva (Bognar, 2001: 109-112). Pod odgojnim djelovanjem škole ne podrazumijevaju se usputni pozitivni učinci obrazovnoga djelovanja, nego se podrazumijeva osmišljen dio svakodnevnog djelovanja radi socijalizacije, usvajanja pozitivnih stavova, općih moralnih i demokratskih vrijednosti. Odgoj, shvaćen kao pomoć pojedincu i zajednici za razvoj temeljnih stavova i sposobnosti važnih za dostojanstven razvoj i život za sve i svakoga, kao što su savjest, sloboda, istinoljubivost, odgovornost i solidarnost, ne može ostvariti svoje ciljeve u kratkoročnom razdoblju. Odgoj djeluje na osobnost te stoga ne može imati izravne i neposredne učinke, odmah uočljive i lako mjerljive (Razum, 2007: 863). Berns (2010) navodi da je funkcija škole kao socijalizacijskog agensa poticati intelektualna i društvena iskustva kojima djeca razvijaju različite vještine, znanje, interese i stavove koji ih karakteriziraju kao pojedince te oblikuju njihove sposobnosti prema ulozi odraslih. Škola utječe na djecu svojim obrazovnim programima koji ih vode prema postignućima (1), svojim službenim organizacijama suočavajući učenike s autoritetom (2) te društvenim odnosima koji se razvijaju u razredu (3). Neki su od tih utjecaja namjerni, kao primjerice instrukcije iz pojedinih predmeta, a neki su nenamjerni, kao primjerice natjecanje u ocjenama koje može imati motivacijski učinak (Berns, 2010: 197).¹

Nadalje škola svoju djelatnost usklađuje s obiteljskim odgojem, pri čemu jača i pomaže obitelji uspješnije ostvariti svoju složenu odgojnu funkciju. Učenička zajednica već svojim formiranjem, a još više pažljivim odnosom prema njezinoj bogatoj unutrašnjoj dinamici, ima veliko značenje u odgoju. Što su učenici stariji, jači je utjecaj vršnjaka, a to znači da odgajatelj treba svladati tehnike posrednog odgojnog djelovanja putem učeničke zajednice. Ličnost odgajatelja (učitelja) može obaviti svoju ulogu ako je i sama okrenuta vlastitom rastu i razvoju (Bognar, 2001: 112). Promatra li se škola ne samo iz perspektive svoje društvene funkcije već i iz perspektive socijalizacije osoba u razvoju, važno je naglasiti kako ona posreduje socijalne odnose, sustavnom nastavom proširuje do sada samo izvornu sliku svijeta koja je bila vezana uz slučajnu komunikaciju s određenim osobama te pruža iskustvo da putem sustavnog duhovnog rada i mišljenja postaju nove zbiljnosti koje prekoračuju neposredno iskustvo. No bez obzira na to što za školsko dijete obitelj uvijek ima temeljno značenje, uloga škola nikada ne može biti zanemarena (Giesecke, 1993: 103-4).

---

¹ „The school's function as a socializing agent is that it provides the intellectual and social experiences from which children develop the skills, knowledge, interests and attitudes that characterize them as individuals and that shape their abilities to perform adult roles. School exert influence on children (1) by their educational programs leading to achievement; (2) by their formal organization, introducing students to authority; and (3) by the social relationships that evolve in the classroom. Some of these influences are intentional, such as instruction in a specific subject, and some are unintentional – for example, competitive grading and its effect on motivation.“ (Berns, 2010: 197)

Slobodno vrijeme kao preventivni čimbenik

Prema Dumazedieru slobodno je vrijeme skup aktivnosti kojima se pojedinac po svojoj volji može potpuno predati, bilo da se odmara ili zabavlja, bilo da povećava razinu svoje obaviještenosti ili svoje obrazovanje, bilo da se dobrovoljno društveno angažira ili da ostvaruje svoju slobodnu stvaralačku sposobnost, nakon što se oslobodi svojih profesionalnih i društvenih obveza. Slobodno vrijeme u suvremenom društvu označava prostor i mogućnost interakcije u procesima individualizacije, socijalizacije i inkulturacije odnosno prostor samoaktualizacije i ostvarenja osobnosti (Previšić, 2000: 404-5). Značaj slobodnoga vremena u suvremenom društvu nema samo socijalizacijsku važnost, primjerice odmor, razonodu, razvoj osobnosti, već i životnu važnost. U skladu s trendovima cjeloživotnoga učenja, slobodno vrijeme predstavlja prostor i prigodu za učenje dodatnih znanja i vještina za svladavanje zahtjeva modernog globalnog društva (Livazović, 2009: 111).

Dijete koje ide u školu upoznaje razliku između rada i slobodnoga vremena najkasnije od vremena polaska u školu. Škola i školske zadaće učeniku predstavljaju rad, a vrijeme poslije toga slobodno je vrijeme. Škola ne može ukloniti tu podjelu. Područje slobodnoga vremena i potrošnje značajno je pedagoški, ne samo zbog funkcionalnih utjecaja na učenje nego i kao tema organiziranoga učenja. Kako to područje već ima, a u budućnosti će imati još i veće značenje za osobni život, kulturno sudjelovanje i društvenu komunikaciju, a ne samo političku aktivnost, onda čudi što u školskom nastavnom planu i programu još uvijek igra podređenu ulogu. Slobodno je vrijeme još uvelike privatna stvar pojedinca (Giesecke, 1993: 108-9). Organizacija slobodnoga vremena pomaže mladima u kvalitetnom provođenju vlastitoga vremena. Škola, kao i obitelj, treba uvažavati slobodno vrijeme kao polje odgojnoga djelovanja. Mladima treba pomoći u pozitivnom ispunjavanju slobodnog vremena, jer kreativno osmišljeno slobodno vrijeme pruža niz mogućnosti za razvoj potencijala mladih te utječe na jačanje samopouzdanja i stvaranje pozitivne slike o sebi. Pojednostavljeno, razvijanjem i usvajanjem znanja, stava i navika produktivnog oblikovanja slobodnog vremena razvijamo kulturu njegova provođenja kao trajne dimenzije čovjekova života.

2. Empirijsko istraživanje

Cilj je istraživanja utvrditi prevalenciju i odnos nekoliko različitih oblika nasilničkoga ponašanja među učenicima osnovne škole. Istraživanje je obuhvatilo ukupno 105 učenika petih i sedmih razreda osnovne škole kao etapni uzorak. Anketirana su 54 učenika petih razreda te 51 učenik sedmih razreda osnovne škole. Ukupno je obuhvaćeno 105 ispitanika (51 djevojčica i 54 dječaka).

Razred	N	%
5.	54	51,4
7.	51	48,5
Σ	105	100

Tablica 1. Broj ispitanika petih i sedmih razreda osnovne škole

Spol	N	%
muški	51	48,5
ženski	54	51,4
Σ	105	100

Tablica 2. Broj ispitanika prema spolu

Istraživanje je provedeno višedimenzionalnim anketnim upitnikom koji se sastojao od 56 kombiniranih čestica podijeljenih u 8 dimenzija. Prvi dio pitanja zatvorenoga je tipa i odnosio se na socioekonomski status učenika. Na ostala pitanja učenici su odgovarali prema Likertovoj skali od 5 stupnjeva (1 – nikad, 2 – rijetko, 3 – ponekad, 4 – često, 5 – uvijek). Istraživanje je provedeno s ciljem ispitivanja nekoliko postavljenih hipoteza:

- H1** Učenici sedmih razreda nasilniji su od učenika petih razreda.
- H2** Učenici sedmih razreda skloniji su tzv. *cyber* nasilju od učenika petih razreda.
- H3** Učenici su nasilju izloženi najčešće u razredu.
- H4** Školski prijatelji najčešće su vršitelji nasilja.

Dobiveni su podatci istraživanja obrađeni postupcima deskriptivne statistike.

Deskriptivna statistika odabranih sociodemografskih varijabli

Osim dobnih i spolnih varijabli, podatci o cjelovitosti obitelji pokazuju da većina učenika i petih i sedmih razreda živi u cjelovitim obiteljima, tj. i s majkom i s ocem, no zabilježeno je i 14 ispitanika iz jednoroditeljskih obitelji ili s trećim osobama kao skrbnicima – baka, djed ili drugi srodnik (tablica 3.).

Razred	Otac i majka		Otac		Majka		Netko drugi	
	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	46	85,2	1	1,8	6	11,1	1	1,8
7.	45	88,2	-	-	5	9,8	1	1,9
Ukupno	91	86,7	1	0,9	11	10,5	2	1,9

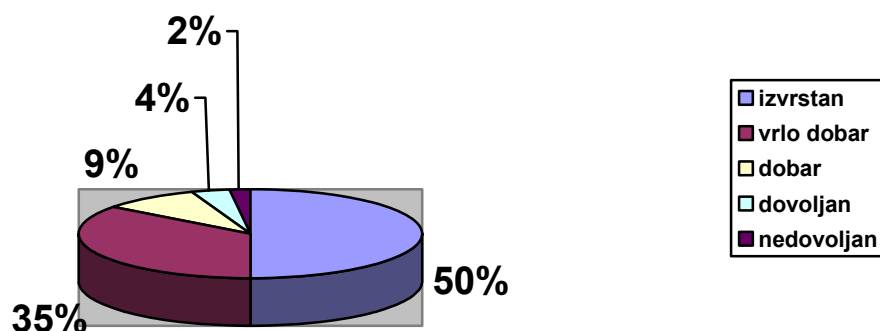
Tablica 3. S kime ispitanici žive

Istraživanje je pokazalo kako većina ispitanika ima oba zaposlena roditelja, no 32 ispitanika izjasnila su se za kategoriju „otac“ ili „majka“ što znači da trećina ispitanika ima zaposlenoga samo jednoga roditelja (tablica 4.).

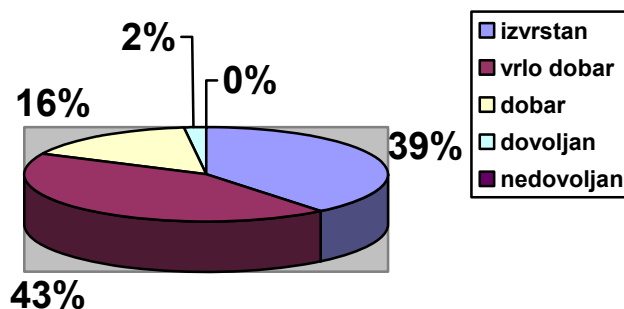
Razred	Otac i majka		Otac		Majka	
	N	%	N	%	N	%
5.	35	64,8	14	25,9	5	9,2
7.	38	74,5	10	19,6	3	5,9
Ukupno	73	69,5	24	22,9	8	7,6

Tablica 4. Zaposlenost u obitelji ispitanika

Istraživanjem je ispitan i uspjeh na kraju školske godine 2010./2011. Čak pola učenika petih razreda i 39% učenika sedmih razreda postiglo je izvrstan uspjeh na kraju školske godine. Vrlo dobar i izvrstan uspjeh ukupno postiže zapanjujućih 85% petih i 82% učenika sedmog razreda osnovne škole, što je, unatoč nereprezentativnosti uzorka, indikativan pokazatelj suvremenih trendova hiperinflacije odličnih učenika. Rezultati su grafički prikazani dijagramima 1. i 2.

Dijagram 1. Školski uspjeh učenika petih razreda na kraju školske godine 2010./2011.

Dijagram 2. Školski uspjeh učenika sedmih razreda na kraju školske godine 2010./2011.

Iako se pretpostavljalo da učenici sedmih razreda više vremena provode za računalom jer su stariji, pa time raste i njihova medijska pismenost i sloboda uporabe medija, rezultati pokazuju da je više od 50% učenika petih razreda te 47% učenika sedmih razreda redovito sklono uporabi računala (tablica 5.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	2	3,7	4	7,4	20	37	20	37	8	14,8
7.	-	-	2	3,9	25	49	17	33,3	7	13,7
Ukupno	2	1,9	6	5,7	45	42,9	37	35,2	15	14,3

Tablica 5. Učestalost igranja ili surfanja na računalu

Za potrebe rada bilo je zanimljivo ispitati i u kolikoj se mjeri ispitanici druže s roditeljima. Dobiveni rezultati pokazuju da se učenici sedmih razreda rjeđe druže sa svojim roditeljima u odnosu na učenike petih razreda. Jedno od obrazloženja jest vezanost mlađe djece uz svoje roditelje i češće provođenje zajedničkog slobodnog vremena, dok kod starijih ispitanika vjerojatno dolazi do jačanja utjecaja i potrebe druženja s vršnjacima, uz već poznatu razvojno uvjetovanu sklonost mladih povlačenju i alijenaciji od roditelja kao posljedici začetaka procesa ekonomske i emocionalne separacije (tablica 6.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	-	-	1	1,85	8	14,8	13	24,1	32	59,2
7.	1	1,9	3	5,9	10	19,6	23	45,1	14	27,5
Ukupno	1	0,9	4	3,8	18	17,1	36	34,3	46	43,8

Tablica 6. Učestalost druženja s roditeljima

Na pitanje o susretanju s uvredljivim blogovima, vrijeđanjem ili ismijavanjem drugih osoba, oko polovica ispitanika (43%) odgovara negativno, dok se dio ispitanika redovito susreće s uvredljivim sadržajima (18%), češće stariji učenici (tablica 7.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	29	53,7	16	29,6	6	11,1	1	1,9	2	3,7
7.	16	31,3	9	17,6	11	21,6	9	17,7	6	11,8
Ukupno	45	42,9	25	23,8	17	16,2	10	9,5	8	7,6

Tablica 7. Učestalost susretanja s uvredljivim Facebook-statusima

Upitani koliko se učestalo učlanjuju u Facebook-grupe koje ismijavaju nekoga, ispitanici petih i sedmih razreda odgovaraju na pitanja vrlo slično. Čak se 83% ispitanika petih razreda i 92% ispitanika sedmih razreda izjasnilo da to nikada ne čini. Obje skupine ispitanika izvještavaju kako nisu skloni učlanjivanju u grupe takvoga karaktera, no zamjetno je da se ispitanici sedmih razreda u manjoj mjeri učlanjuju u takve grupe za razliku od svojih mlađih kolega (tablica 8.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	45	83,3	8	14,8	1	1,9	-	-	-	-
7.	47	92,2	4	7,8	-	-	-	-	-	-
Ukupno	92	87,6	12	11,4	1	0,9	0	0	0	0

Tablica 8. Učestalost učlanjivanja u Facebook-grupe koje ismijavaju nekoga

U posljednje se vrijeme opisuje internetske članke o padu popularnosti *online* dnevnika (blogova) te o smanjenom interesu čitatelja. U prilog toj tezi mogli bi ići i odgovori ispitanika. Međutim njihove je odgovore moguće sagledati i iz druge perspektive – *online* blogovi ne moraju nužno biti zanimljivi osnovnoškolcima, a mnogi pišu svoje dnevnik i na Facebooku (opcija „bilješke“, eng. „notes“). Sve bi to moglo utjecati na niži prosjek susretanja s uvredljivim *online* dnevnicima (blogovima). Rezultati pokazuju da se ukupno 75% ispitanika nije susrelo s blogovima uvredljivoga sadržaja (tablica 9.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	40	74,1	7	12,9	5	9,3	2	3,7	-	-
7.	39	76,5	11	21,6	-	-	1	1,9	-	-
Ukupno	79	75,2	18	17,1	5	4,8	3	2,8	0	0

Tablica 9. Učestalost susretanja s uvredljivim blogovima koji ismijavaju nekoga

Međutim važno je spomenuti dobivene odgovore pri pitanju o komentiranju blogova na uvredljiv način. Iako je nizak postotak onih koji se susreću s uvredljivim blogovima, znatan je broj ispitanika koji komentiraju blogove na spomenuti način. Oko 15% ukupnoga broja ispitanika odgovorilo je da komentiraju blogove vrijeđajući ili ismijavajući nekoga. Ti bi se odgovori mogli protumačiti na način da interes za čitanje blogova raste pri višim razredima osnovne škole, tj. učenicima petih razreda blogovi nisu zanimljivi, manje ih čitaju, a prema tome i manje komentiraju (tablica 10.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	44	81,5	7	12,9	3	5,6	-	-	-	-
7.	46	90,2	2	3,9	1	1,9	1	1,9	1	1,9
Ukupno	90	85,7	9	8,6	4	3,8	1	0,9	1	0,9

Tablica 10. Učestalost komentiranja blogova ismijavajući nekoga

Kada je riječ o slanju prijetećih SMS-poruka ili upućivanju prijetećih telefonskih poziva kao oblicima *cyber* zlostavljanja, može se zaključiti da ni jedno ni drugo nije svojstveno ispitanicima, bez obzira na dob, tj. razred koji pohađaju. Istraživanje je pokazalo da ovaj oblik *odnosnog* nasilja manifestira oko 6% ispitanika, više mlađi učenici od starijih (tablica 11.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	50	92,6	3	5,6	1	1,9	-	-	-	-
7.	49	96,1	2	3,9	-	-	-	-	-	-
Ukupno	99	94,3	5	4,8	1	0,9	0	0	0	0

Tablica 11. Učestalost slanja prijetećih SMS-poruka ili upućivanja prijetećih poziva telefonom

Istraživanje pokazuje da su obje skupine ispitanika često izložene širenju laži i ogovaranju. Taj je neverbalni način zlostavljanja dobio najveći broj potvrđanih odgovora. 7% mlađih i 4% starijih učenika izjavilo je da su redovito žrtvama ogovaranja i širenja laži, što znači da se s ovim oblikom nasilništva susreću svakodnevno. Čak je 35% učenika sedmih razreda izjavilo da su često žrtvama širenja laži i ogovaranja, stoga je vidljivo da su učenici sedmih razreda češće žrtvama ovoga oblika zlostavljanja u odnosu na mlađe vršnjake, što se može objasniti time da su ovakvi nefizički oblici nasilništva prisutniji u starijih učenika, dok se mlađi češće svađaju, gurkaju i sl. (tablica 12.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	24	44,4	16	29,6	8	14,8	2	3,7	4	7,4
7.	12	23,5	3	5,9	16	31,4	18	35,3	2	3,9
Ukupno	36	34,3	19	18,1	24	22,9	20	19	6	5,7

Tablica 12. Koliko su često ispitanici bili žrtvama širenja laži i ogovaranja

Rezultati ispitivanja pojave nasilništva u školskom okruženju pokazuju da su od školskih objekata ispitanici najmanje izloženi nasilju u školskom

toaletu, dok izvještavaju kako najmanje nasilja, što je svakako ohrabrujuće, doživljavaju u obiteljskom domu. No iako ukupno 87% ispitanika izvještava da nikada nisu doživjeli nasilje u obiteljskom domu, ono je još uvijek vrlo rizičan odgojno-socijalizacijski čimbenik za 13% ispitanika (tablica 13.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	47	87	3	5,6	-	-	2	3,7	2	3,7
7.	44	86,3	5	9,8	1	1,9	1	1,9	-	-
Ukupno	91	86,7	8	7,6	1	0,9	3	2,9	2	1,9

Tablica 13. Učestalost nasilja kod kuće

Ispitanici se najčešće susreću s nasiljem u razredu, pri čemu samo 37% učenika petih i 24% učenika sedmih razreda nije izloženo nasilju vršnjaka. Rezultati pokazuju i da s porastom dobi raste učestalost izloženosti nasilju vršnjaka. Razlog je ovako visokoga postotka nasilja u razredu moguće tražiti u zatvorenijoj klimi. Nasilnici u razredu nisu izloženi pogledima cijele škole, što može biti slučaj u školskom toaletu, hodniku ili pak na putu od škole do kuće i obratno. Također, kako napadač obično bolje poznaje žrtvu, pretpostavka je da nasilnici biraju žrtve iz svoje okoline, što u nižim razredima osnovne škole predstavlja vlastito razredno odjeljenje (tablica 14.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	20	37	19	35,2	9	16,7	2	3,7	4	7,4
7.	12	23,5	17	33,3	8	15,7	11	21,6	3	5,9
Ukupno	32	30,5	36	34,3	17	16,2	13	12,4	7	6,7

Tablica 14. Izloženost nasilju u razredu.

Nadalje, rezultati pokazuju da se ispitanicima nasilje u najmanjoj mjeri događa u školskom toaletu. Čak 87% ispitanika petih razreda i 47% ispitanika sedmih razreda izjasnilo se da im se nasilje u školskom toaletu nikada nije dogodilo. Ti rezultati pokazuju da je prevalencija nasilja u školskom toaletu, među ostalim rizičnim mjestima, najmanja (tablica 15.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	47	87	6	11,1	-	-	-	-	1	1,9
7.	24	47,1	25	49	2	3,9	-	-	-	-
Ukupno	71	67,6	31	29,5	2	1,9	0	0	1	0,9

Tablica 15. Izloženost nasilju u školskom toaletu

Istraživanjem je utvrđeno i da se prema ispitanicima najčešće nasilno ponašaju njihovi školski prijatelji. Čak 62% ispitanika izvještava o nasilnom ponašanju školskih prijatelja (tablica 16.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	21	38,9	19	35,2	10	18,5	2	3,7	2	3,7
7.	19	37,3	11	21,6	17	33,3	4	7,8	-	-
Ukupno	40	38,1	30	28,6	27	25,7	6	5,7	2	1,9

Tablica 16. Koliko se učestalo školski prijatelji ispitanika nasilno ponašaju u njihovoj okolini

Rezultati pokazuju da među ispitanicima najviše prevladava svađa, tj. od nasilnih metoda najčešće probleme rješavaju svađom. Sklonost svađi povećava se s dobi, tj. učenici sedmih razreda više se svađaju u odnosu na učenike petih razreda. Ukupno 86% ispitanika sedmih razreda probleme rješava svađom odnosno oblikom verbalnog nasilja. Dakle obje skupine posežu za svađom kao oblikom nasilništva, ali se ta tendencija sazrijevanjem povećava (tablica 17.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	9	16,7	31	57,4	10	18,5	3	5,6	1	1,85
7.	2	3,9	1	1,9	4	7,8	44	86,3	-	-
Ukupno	11	10,5	32	30,5	14	13,3	47	44,8	1	0,9

Tablica 17. Sklonost ispitanika svađanju

Čak 77% ispitanika izvještava kako nikada nije posegnulo za tjelesnim nasiljem. Štoviše, vidljiva je tendencija opadanja nasilničkoga ponašanja toga oblika s obzirom na dob. Razlog tomu može biti činjenica da mlade osobe češće rješavaju svoje probleme fizičkim obračunima ili izazivajući fizičke obračune, dok stariji ispitanici češće posežu za verbalnim oblicima rješavanja problema (tablica 18.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	37	68,5	14	25,9	2	3,7	1	1,9	-	-
7.	44	86,3	2	3,9	5	9,8	-	-	-	-
Ukupno	81	77,1	16	15,2	7	6,7	1	0,9	0	0

Tablica 18. Sklonost ispitanika tući i izazivanju sukoba

Prijetnje drugima oblik su nasilništva za kojim ispitanici posežu u najmanjoj mjeri, posebno mladi učenici. Važno je istaknuti da se nijedan ispitanik obaju uzoraka nije odlučio na kategorije „često“ i „uvijek“, stoga se mladi prijetnjama služe relativno rijetko (tablica 19.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	42	77,8	9	16,7	3	5,6	-	-	-	-
7.	17	33,3	30	58,8	4	7,8	-	-	-	-
Ukupno	59	56,2	39	37,1	7	6,7	0	0	0	0

Tablica 19. Koliko često ispitanici prijete drugima

Poseban se dio istraživanja odnosio na provođenje slobodnog vremena ispitanika. Učenici petih i sedmih razreda većinom podjednako posjećuju školske priredbe, iako interes s odrastanjem opada (tablica 20.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	3	5,6	7	12,9	11	20,4	14	25,9	19	35,2
7.	6	11,8	8	15,7	13	25,5	11	21,6	13	25,5
Ukupno	9	8,6	15	14,3	24	22,9	25	23,8	32	30,5

Tablica 20. Učestalost posjećivanja školskih priredbi

Nadalje, kada je riječ o učestalosti posjećivanja noćnih klubova i drugih plesnjaka, vjerojatno zbog dobi, većina ispitanika izvještava kako to ne čini nikad ili rijetko, iako ih stariji učenici počinju posjećivati češće (tablica 21.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	49	90,7	3	5,6	2	3,7	-	-	-	-
7.	40	78,4	6	11,8	5	9,8	-	-	-	-
Ukupno	89	84,8	9	8,6	7	6,7	0	0	0	0

Tablica 21. Učestalost posjećivanja noćnih klubova i drugih plesnjaka

Što se pak tiče odlazaka ispitanika u kladionice, tj. sudjelovanja u igrama na sreću (loto, internetski poker i sl.), učenici obaju razreda rijetko ili ponekad posjećuju sportsku kladionicu, no njih 88% ili 93 ispitanika nikada ne sudjeluju u navedenim aktivnostima. Ipak 12% ispitanika izvještava da počinje sudjelovati u igrama na sreću, što nije zanemariv postotak s obzirom da se radi o osnovnoškolcima (tablica 22.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	48	88,9	3	5,6	3	5,6	-	-	-	-
7.	45	88,2	5	9,8	1	1,9	-	-	-	-
Ukupno	93	88,6	8	7,6	4	3,8	0	0	0	0

Tablica 22. Sklonost sudjelovanju u igrama na sreću (loto, sportska kladionica, internetski poker...)

Velikom je broju učenika sport vrlo važna sastavnica života, stoga je ispitano i koliko se ispitanici često aktivno bave sportom. Iz rezultata je vidljivo da se 11 ispitanika od ukupnoga broja ispitanih ne bavi sportom. Vidljivo je i da se više učenika petih razreda aktivno bavi sportom u odnosu na učenike sedmih razreda (tablica 23.).

Razred	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
5.	5	9,3	8	14,8	9	16,7	9	16,7	23	42,6
7.	6	11,8	4	7,8	12	23,5	14	27,5	15	29,4
Ukupno	11	10,5	12	11,4	21	20	23	21,9	38	36,2

Tablica 23. Učestalost aktivnoga bavljenja sportom

3. Zaključna razmatranja

Referentna literatura pokazuje da je nasilništvo aktualna tema, o čemu svjedoče i brojna istraživanja provedena u posljednjih dvadesetak godina. Nasilništvo među školskom djecom pobudilo je pažnju šire javnosti i potaknulo istraživanja u nizu drugih zemalja poput Japana, Engleske, Nizozemske, Kanade, Sjedinjenih Američkih Država i Australije (Olweus, 1998: 13). Ovo je istraživanje koncipirano iz perspektive socijalno-pedagoške prevencije nasilništva među djecom i mladima, pri čemu se pokušala istražiti zastupljenost različitih oblika vršnjačkog nasilja u školskom kontekstu.

Kada je riječ o usporedbi medijskih sklonosti ispitanika, rezultati pokazuju da je oko 50% ispitanika ovisno o računalu i internetu, koje koriste redovito i svaki dan. Ovi su rezultati u skladu s rezultatima istraživanja o sklonostima uporabe medija (Livazović, 2011: 220) koje pokazuje da se mladi redovito najviše koriste računalima/internetom (86%) i mobitelom (91%). Televizija kao medij redovito privlači 71% ispitanika, dok od omiljenih aktivnosti s medijima mladi najčešće slušaju glazbu (89%), zatim igraju igrice (34%), gledaju filmove (37%), slušaju radio (32%), a najrjeđe čitaju knjige (27,5%) (ibid., str. 221).

Ovo istraživanje krenulo je od pretpostavke kako su učenici sedmih razreda ukupno nasilniji od učenika petih razreda, što su rezultati ispitanika potvrdili. Naime vidljivo je da se prevalencija nasilja s dobi povećava, no variraju njezini oblici. Primjerice tučnjava i izazivanje iste učestaliji su u nižim razredima, dok su svađe, ogovaranje i širenje laži o drugima, ismijavanje, prijeteće i isključivanje drugih iz društva zapaženiji kod starijih učenika. Uz oprez pri donošenju zaključaka poput onih da verbalni i socijalni oblici nasilja prevladavaju u višim razredima, a fizički u nižim, istraživanje pokazuje manju sklonost tući kod učenika sedmih u odnosu na pete razrede. Oko 20% ispitanika izvještava o sklonosti tući i izazivanju svađa, pri čemu je, iako rijetko, veća prevalencija kod mlađih učenika (30%). Primjerice, iako u prosjeku rijetko, prijetećama drugima koristi se 40% učenika, pri čemu verbalno češće prijete stariji učenici (66%). Sklonost svađanju kao rješavanju problema pokazuje čak 88% ispitanika, pri čemu se svađom kao redovitim metodom rješavanja interpersonalnih izazova koristi 47% ispitanika. Uvažavajući dobivene rezultate, pretpostavka o većoj sklonosti nasilju kod starijih ispitanika pokazuje kako su stariji osnovnoškolci skloniji socijalno složenijim oblicima nasilja, poput verbalnog i odnosnog vršnjačkog nasilja. Pretpostavka kako se učenici sedmih razreda češće služe *cyber* nasiljem ili zlostavljanjem svojih vršnjaka nije potvrđena jer rezultati pokazuju vrlo izjednačene sklonosti *cyber* nasilju ispitivanih skupina. Ono što je zanimljivo istaknuti svakako je učestalost *surfanja* na računalu, jer obje skupine puno vremena provode za računalom, stoga bi se dalo zaključiti da im je „blisko“ iskustvo tzv. *cyber* nasilništva. Međutim obje skupine gotovo uopće nisu sklone tom obliku nasilništva, pri čemu treba uvažavati i značaj „tamne brojke“, ali i svijesti o raznovrsnim oblicima vršnjačkog zlostavljanja putem medija. Ukupno 18% učenika izloženo je zlostavljanju putem Facebooka, češće stariji učenici (28%). Iako se ukupno 13% učenika učlanjuje i podržava grupe koje ismijavaju i vrijeđaju druge, to prosječno češće čine mlađi ispitanici (16%). Pritom od ukupno 11% učenika sklonih vrijeđanju i ismijavanju drugih to češće čine mlađi (18%). Najmanje „popularnima“ pokazali su se tzv. blogovi – *online* dnevници, koje ispitanici gotovo uopće ne komentiraju na uvredljive načine. Razlozi oklijevanja pri uključivanju u Facebook-grupe mogu se objasniti javnim karakterom te otvorenošću pristupa članstvu i sadržajima (rjeđe su tzv. zatvorene skupine za koje se mora slati „zahtjev“ (engl. *request*) za učlanjenje). Primjerice rezultati istraživanja oblika zlostavljanja drugih slanjem uvredljivih SMS-ova ili prijetećih pisama pokazuju da to čini ukupno 2% ispitanika – češće mlađi od starijih učenika. Razvidno je da se ispitanici susreću sa svim oblicima *cyber* nasilja, kako verbalnog tako i neverbalnog, te da nasilništvo sazrijevanjem raste. Čak 65% učenika bilo je žrtvom ogovaranja ili širenja laži, od toga 40% učenika sedmih razreda redovito, pri čemu je ukupno 25% svih ispitanika redovito izloženo toj vrsti zlostavljanja. Upravo iz

toga razloga važno je osmišljavati nove i suvremene planove prevencije koji će pratiti globalne, ali i lokalne trendove (škole, zajednice itd.).

Ohrabrujuće je što učenici osnovnoškolske dobi nisu skloni zlostavljanju vršnjaka putem suvremenih medija, iako se takvi rezultati mogu objasniti većom razinom kontrole roditelja, ali i još uvijek nedovoljno razvijenim medijskim kompetencijama i iskustvima djece i mladih, stoga bi za buduća istraživanja bilo zanimljivo usporediti i rezultate istraživanja srednjoškolskih ispitanika. Pretpostavka da je razred socijalni kontekst u kojem su djeca i mladi najviše izloženi nasilništvu vršnjaka pokazala se točnom – ispitanici se s nasiljem, u odnosu na druge sfere, najčešće susreću u razredu. Pritom je 68% ispitanika izloženo nasilju u razredu, od čega 20% ispitanih učenika redovito trpi izloženost nasilju vršnjaka. Za pretpostaviti je da učenici najviše vremena provode u razredu, a razredni odjeli predstavljaju intimniji i zatvoreniji krug sudionika i poznanika, što ujedno i nasilniku daje (ili može pružiti) dodatno ohrabrenje. Međutim zabrinjavajuće je što 30% ispitanika izvještava o zlostavljanju i u prostorima školskih toaleta, pri čemu je u njima čak 53% starijih osnovnoškolaca doživjelo nasilje. Pretpostavka da se prema ispitanicima petih i sedmih razreda najnasilnije ponašaju školski prijatelji pokazala se opravdanom. Istraživanje je pokazalo da je 66% ispitanika izloženo nasilnom ponašanju svojih školskih kolega. Postavlja se pitanje kako preventivno djelovati na smanjenje nasilništva među osnovnoškolcima – može se zaključiti da je prevalencija nasilničkog ponašanja veća kod učenika starije dobi, pri čemu variraju pojavnici oblici. Primjerice kada je riječ o udaranju i guranju drugih osoba, ti su oblici nasilništva češće zastupljeni kod mlađih učenika. No uvažavajući u cijelosti ispitivane varijable – učestalost svađanja, učestalost ogovaranja i širenja laži o drugima, izrugivanje i ismijavanje drugih te isključivanje drugih iz društva – vidljiva je veća prevalencija kod učenika sedmih razreda. Međutim bilo bi poželjno na većoj grupi ispitanika istražiti koliko se doista verbalno i neverbalno nasilje povećava s obzirom na dob ispitanika. Primjerice u istraživanju mlađih i starijih adolescenata srednjoškolske dobi nisu utvrđene statistički značajne razlike između ispitanika s obzirom na tjelesnu i verbalnu agresivnost (Livazović, 2011). Kao jedan od aspekata rizičnih stilova ponašanja djece i mladih, zanimljivo je analizirati i rezultate našeg istraživanja o sklonosti osnovnoškolaca kockanju i igrama na sreću – iako to čine u prosjeku rijetko, 8% mladih izvještava o iskustvima s igrama na sreću, pri čemu je i kod mlađih i starijih prevalencija podjednaka. Za usporedbu, rezultati istraživanja o rizičnim ponašanjima srednjoškolaca (Livazović, 2011: 242) pokazuju kako samo 43% ispitanika ne sudjeluje u takvim aktivnostima, dok 30% ispitanika izvještava kako povremeno do redovito sudjeluje u igrama na sreću. Čak 15% srednjoškolaca ovisno je o nekoj vrsti igara na sreću, no iako su im u prosjeku mladići nešto skloniji, ovisnost o igrama na sreću podjednaka je i kod djevojaka i kod mladića (8%). Dakle vrijeme pohađanja viših razreda osnovne škole može se smatrati

kritičnim razdobljem primjene preventivnih modela za niz rizičnih ponašanja, posebno ovisničkih sklonosti mladih.

Rezultati ovog istraživanja ukazuju na potrebu preventivnog djelovanja, jer se pokazuje kako su završni razredi osnovne škole faza prvih eksperimentalnih iskustava mladih s različitim aspektima rizičnih i a(nti)socijalnih ponašanja. Na temelju rezultata može se ukazati na potrebu preventivnog i odgojno-formativnog (korektivnog) djelovanja na mlade učenike u pogledu tjelesnog, odnosno verbalnog i odnosnog nasilja kod starijih osnovnoškolaca. Važan kontekst preventivnog djelovanja jest i medijski odgoj i obrazovanje, kojemu je cilj razvijanje i jačanje medijske kompetencije djece i mladih kao kritičko-refleksivne dimenzije iskustava s medijima. Prema tome, temeljne preporuke odgajateljima, učiteljima i roditeljima bile bi dosljedno i zajedničko usklađeno djelovanje kroz kontinuirane preventivne aktivnosti, otvorene i iskrene (asertivne) razgovore te savjetovanja, uz što učestalije provođenje vremena s djecom, kao i sudjelovanje u zajedničkim kućanskim, obiteljskim i školskim aktivnostima. Roditelji i učitelji morali bi prije svega predstavljati snažan socijalni uzor svome djetetu, tj. kako navodi Buljan-Flander (2004), roditeljskim primjerom poticati cijelu obitelj na drukčije ponašanje te općenito izbjegavati nasilne modele ponašanja u obiteljskoj zajednici. Važno je istaknuti da učitelji kao modeli i osobe koje usmjeravaju preventivna nastojanja školske zajednice trebaju preuzeti odlučnije korake u borbi protiv vršnjačkog nasilništva te pritom pokazati i pedagošku hrabrost te interes za probleme učenika, posebno stoga što rezultati pokazuju da je prostor škole i školski život za mnoge učenike zabrinjavajuće stresna sfera u kojoj su izloženi svakodnevnim izazovima vršnjačkog zlostavljanja. S obzirom na složenost i osjetljivost razdoblja adolescencije u životima djece i mladih, ali i brojnost izazova i rizičnih čimbenika socijalne okoline, odgojno-preventivna zadaća obitelji i škole morala bi imati prioritet u usmjeravanju mladih prema prosocijalnoj razvojnoj orijentaciji.

8. Literatura:

1. Berns, R. M., (2010): *Child, family, school, community: socialization and support*, 8th Edition, USA: Wadsworth: Cengage Learning.
2. Bognar, L. (2001): *Metodika odgoja*, Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pedagoški fakultet.
3. Bouillet, D., Uzelac, S., (2007): *Osnove socijalne pedagogije*, Zagreb: Školska knjiga.
4. Buljan-Flander, G., Ćosić, I., (2004): *Nasilje među djecom*, Medix – specijalizirani medicinski dvomjesečnik, (52), str. 90-92.
5. Buljan-Flander, G., Kocijan-Hercigonja, D., (2003): *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*, Zagreb: Marko M. usluge d.o.o.

6. Černi Obrdalj i sur. (2010): *Vrste nasilja među djecom i osjećaj sigurnosti u školama Bosne i Hercegovine*, Društvena istraživanja, 3(107), str. 561-575.
7. Giesecke, H. (1993): *Uvod u pedagogiju*, Zagreb: Educa.
8. Koller-Trbović, N., Žižak, A., (2005): *Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
9. Kovačević, V., Stančić, V., Mejovšek, M., (1987): *Teoretski problemi transformacije ponašanja*, Defektologija, 23 (1): 1-15.
10. Livazović, G. (2009): *Teorijsko – metodološke značajke utjecaja medija na adolescente*, Život i škola, 21(1), str. 108-115.
11. Livazović, G., (2011): *Utjecaj medija na poremećaje u ponašanju adolescenata*, Doktorska disertacija, Odsjek za pedagogiju, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, 369 str.
12. Olweus, D. (1998): *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*, Zagreb: Školska knjiga.
13. Previšić, V. (2000): *Slobodno vrijeme između pedagojske teorije i odgojne prakse*, Napredak, 141(4), str. 403 – 410.
14. Previšić, V. (1999): *Pedagoško-socijalna obzorja nasilja*. U: Agresivnost (nasilje) u školi, Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor, str. 15-27.
15. Profaca, B. i sur., (2006): *Neke karakteristike pasivnih i provokativnih žrtava nasilja među djecom u školi*, Društvena istraživanja, 83(3), str. 575-590.
16. Rađa, S., (n.d.): *Mediji u slobodnom vremenu adolescenata*, Medijski dijalozi, 7(3), str. 113-118.
17. Razum, R. (2007): *Odgojno djelovanje suvremene škole: izazovi i mogućnosti za religiozni odgoj*, Bogoslovska smotra, 77(4), str. 857-880.
18. Uzelac, S., (1995): *Socijalna edukologija – osnove socijalne edukologije mladih s poremećajima u socijalnom ponašanju*, Zagreb, Sagena.

Internetski izvori:

1. Feltes, T., (1981): The Treatment of Marginal Youth, especially Juvenile Delinquents in the Federal Republic of Germany: Some New Tendencies. In: Cahiers de Defense Sociale, Numero Special, Deuxiemes Journees Europeenes de Defense Sociale, S. 106-116 (Mailand/Paris 1981).
2. Feltes, T., (1989): The Police and the Victims of Everyday Conflicts. In: Crime and its Victims: International Research and Public Policy Issues, hrsg. von E.Viano (Hemisphere Publishing Corp., USA), 1989, S.79-92.
(Preuzeto s: http://www.thomasfeltes.de/veroeffentlichungen_english.php)
3. Ribarić, S., 2002.; „U školu bez straha“
(Preuzeto s: <http://www.zzzjzpgz.hr/nzl/16/nasilje.htm>, zadnja izmjena 31. siječnja 2011.)

Pedagogical Prevention of Violent Behaviour in Primary School Pupils

Summary: Contemporary studies among primary school pupils report increasingly frequent prevalence of violent behaviours, which many behaviour disorders authors see as a form of aggressive behaviour. The primary objective of this paper is the behavioural phenomenon of bullying. This paper provides an insight into the theory of behavioural disorders and their categories, developmental features and models of primary prevention. The paper also examines aggression as a form of antisocial behavior and, apart from the theoretical framework on this issue, provides results of a survey conducted among fifth- and seventh-grade primary school students in Osijek. In addition to the theoretical and empirical research, the paper offers recommendations for further research and a designed plan for future prevention models, because the results show that physical violence is more prevalent among younger, and verbal and relational violence among older primary school pupils.

Keywords: violence, primary school, behavioural disorders, prevention.

Pädagogische Vorbeugung von gewalttätigem Verhalten unter Grundschulern

Zusammenfassung: Die jüngsten Studien weisen auf eine zunehmende Prävalenz von gewalttätigem Verhalten unter Grundschulern. Die Gewalttätigkeit ist eine Form von aggressivem Verhalten, das in die Kategorie des Risikoverhaltens unter Kindern und Jugendlichen fällt. Dieser Beitrag befasst sich mit der Analyse der Klassifikation von Verhaltensstörungen und entwicklungsbedingten Merkmalen der Grundschüler und den Präventionsmodellen. Die Aggression wird als eine Form des antisozialen Verhaltens mit Hilfe von Ergebnissen der Studie problematisiert, die durch eine Stichprobe von 105 Schülern der fünften und siebten Klasse der Grundschule durchgeführt wurde. Wenn von der physischen Gewalt, vom Schlagen und Schieben anderer Personen die Rede ist, sind diese Formen von Gewalt häufiger bei jüngeren Schülern anzutreffen. Aber unter Berücksichtigung der Gesamtheit der getesteten Variablen – die Häufigkeit von Streitigkeiten, vom Klatsch und der Verbreitung von Lügen über andere, der Hohn und Spott über andere und der Ausschluss anderer aus der Gruppe – ist eine höhere Prävalenz bei den Schülern der siebten Klassen sichtbar. Die Ergebnisse zeigen, dass ältere Grundschüler eine höhere Neigung gegenüber sozial komplexen Formen von Gewalt zeigen, wie z.B. verbalen Gewalt und Bullying.

Schlüsselbegriffe: Gewalt, Grundschüler, Verhaltensstörungen, Vorbeugung.